

Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye Örneği¹

Umut TEPEKULE

Ar. Gör. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
umuttepekule@hotmail.com

Pelin MASTAR ÖZCAN

Ar. Gör. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Maliye Bölümü
pelin.mastar@cbu.edu.tr

Gül KAYALIDERE

Doç. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Maliye Bölümü
gul.kayalidere@cbu.edu.tr

Öz

Gelişmiş ve özellikle de geliştirmekte olan ülkelerim birçoğunda kadınların ve erkeklerin üstlendikleri sorumluluklar ve yerine getirdikleri görevler, toplumsal kaynaklara erişim ve bu kaynakların kontrolünde eşitsizlikler söz konusudur. Bu eşitsizliğin giderilmesinde bir araç olarak kullanılabilir cinsiyete duyarlı bütçeleme; bütçe sürecinin tüm aşamalarını kadınların ve erkeklerin haklarını dikkate alarak yeniden yapılandırmaktadır. Bu bağlamda cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımı ile kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin gelişimine önemli katkılar sağlanmakta aynı zamanda hükümetlerin verimliliğinin ve hesap verilebilirliğinin artmasına katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmada cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi, sistem içerisinde yer alan aktörler ve aşamalar hakkında bilgi verildikten sonra Türkiye’de cinsiyete duyarlı bütçeleme alanında yapılan çalışmalara değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Bütçe, Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme, Türkiye.

Gender Budgeting: Case of Turkey

Abstract

There are significant inequalities in terms of responsibilities taken, access to social resources, control of social resources and duties performed between male and female in most of developing societies as well as some developed societies. Gender budgeting can be used as a tool to fix this inequality. Gender budgeting offers a budgeting system where all processes of budgeting is allocated with gender equality in mind. With usage of Gender Budgeting Women, rights and social gender equality can be supported. In the meantime it contributes to efficient and accountability of governments. This study first defines gender budgeting system along with its actors and stages and then focuses on gender-oriented studies conducted within Turkey.

Keywords: Social Gender, Budget, Gender Budgeting, Turkey.

¹ Gelecek İçin Bilimsel İşbirliği Konferansı 2016’da bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

Devletin görevlerinin dolayısı ile ekonomi içerisindeki ağırlığının artmasına paralel olarak önemi ve kapsamı genişleyen bütçeler; günümüzde hükümetlerin vatandaşlarına karşı sorumluluklarını yerine getirirken kullandıkları en önemli araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değişime paralel olarak bütçeler klasik anlamda kendinden beklenen fonksiyonlara ekonomik ve sosyal fonksiyonlar da eklenmiştir. Refah Devleti anlayışı ile birlikte başlayan bu değişim devletin sosyal görevlerini arttığı gibi bütçenin sosyal fonksiyonlarını da geliştirmiştir.

Devletin ve bütçelerin, ekonomik ve sosyal fonksiyonları sürekli gelişmesine karşın birçok ülkede, çeşitli sosyo-ekonomik nedenlerle bireyler kamu hizmetlerinden tam olarak yararlanamamaktadır. Kamu hizmetlerine erişimde karşılaşılan bu sorunla özellikle kadınlar birçok gelişmiş ve özellikle de gelişmekte olan ülkede karşı karşıya kalmaktadır. İşte bu gerçekten hareketle kadın ve erkekler arasındaki bu eşitsizliği ortadan kaldırmaya yönelik olarak Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme fikri ortaya atılmıştır.

Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme anlayışı kadınlar için ayrı veya özel bir bütçe oluşturulması anlamına kesinlikle gelmemekte, uygulanan bütçelerin cinsiyet eşitsizliklerini giderecek bir biçimde hazırlanmasını sağlayarak, ekonomik ve sosyal refah üzerinde azaltıcı etki yapan bu eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Bu çalışmada, ilk uygulamaları 1980'li yıllarda yapılan Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme yaklaşımının kavramsal çerçevesi açıklanacak ve uygulama süreci hakkında teorik bilgi verilecektir. Teorik bilgi sonrasında ise Türkiye'de cinsiyete duyarlı bütçe uygulamaları değerlendirilecektir.

Toplumsal Cinsiyet ve Bütçe

Bütçe; gelecek bir dönemde elde edilebilecek gelirleri ve yapılması planlanan harcamaları gösteren, bunların yürütülmesine ve uygulanmasına izin veren bir belge şeklinde tanımlanabilir (Tüğen, 2005:3). Başka bir deyişle bütçe, devlet harcamaları ile gelirlerinin geleceğe yönelik tahminlerini ayrıntılı biçimde gösteren ve giderlerin yapılmasına, gelirlerin toplanmasına izin veren bir kanundur. Daha geniş ifade edecek olursak kamu kaynaklarının toplanması ve harcamaların yapılması için hükümetin, ulusal egemenliği temsil eden parlamentodan aldığı bir yetkidir; bu bağlamda bütçe, toplum ile siyasi iktidar arasında kaynakların kullanımı konusunda da yapılan bir sözleşmedir (Karacal ve Uyandıranoglu Öktem, 2007:4). Bu nedenle hükümetler siyasi taahhütlerini yerine getirmek, belirli sosyal ve ekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla bütçeleri kullanmaktadırlar (Pinar, 2006:31).

Tarihsel süreç içerisinde hükümetler kamusal öncelikleri belirlemişler ve kamusal ihtiyaçları bu öncelikler doğrultusunda gidermişlerdir. Belirlenen

öncelikler içerisinde ülkeden ülkeye değişmekle beraber toplumun önemli bir kısmını oluşturan kadınların toplumsal nedenlerden ortaya çıkan cinsiyet farklılıklarından ötürü karşılaştıkları sorunları çözmeye yönelik bir adım yakın döneme kadar atılmamıştır (Cansız, 2009: 6). Ancak cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi ve toplumda kadının statüsünün yükseltilmesi çalışmaları, günümüz modern toplumlarının üzerinde önemle durduğu faaliyetler arasındadır. Bu doğrultuda birçok ülkede hukuki anlamda kadının haklarını koruyucu yeni bir takım düzenlemeler getirilmekte ve kadın erkek ayrımcılığına yol açan çeşitli aksaklıklar bertaraf edilmeye çalışılmaktadır. Bu doğrultuda devlet bütçelerinde kadın-erkek eşitliğinin ön planda tutulması gerekliliği, cinsiyete duyarlı bütçeleme kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu uygulamanın temel mantığı, devletin mali araçlarını ve özellikle bütçesini kullanarak toplumda kadının daha fazla söz sahibi olmasını ve cinsiyet ayrımcılığının önlenmesini teşvik etmektir (Tüğen ve Özen, 2008:2).

Cinsiyet ifadesi, biyolojik ve sosyolojik farklılıklara dayalı olarak kadın ve erkek şeklinde ikili bir sınıflandırılma üzerinden açıklanmaktadır. Biyolojik cinsiyet kişinin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleri; toplumsal cinsiyet ise toplumun verdiği roller, görev ve sorumluluklar; toplumun bireyi nasıl gördüğü, algıladığı, ondan beklentileri ile ilgili bir kavramdır (Üner, 2008:6). Başka bir deyişle "cinsiyet" (sex) ile "toplumsal cinsiyet" (gender) arasındaki ayrımı şu şekilde ifade etmek mümkündür. Cinsiyet kavramı, kadınlar ile erkekler arasındaki evrensel biyolojik farklılıklara atıfta bulunurken "Toplumsal Cinsiyet" kavramı, kadınlarla erkekler arasındaki toplumsal ilişkileri belirli bir bağlama göre tanımlamakta, erkeklerle kadınlar ve erkek çocuklarıyla kız çocukları arasındaki ilişkiye ve bu ilişkinin sosyal olarak nasıl kurulduğuna değinmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyetin getirdiği roller dinamikdir ve içeriği zamana ve yere göre değişmektedir (TC Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008:15).

Toplumsal cinsiyet; biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumsal ve kültürel olarak belirlenen ve dolayısıyla oluştuğu topluma, ortaya çıktığı tarihsel süreçlere bağlı olarak değişebilen "cinsiyet konumu" ya da "cins kimliği"dir. Başka bir ifade ile toplumsal cinsiyet; toplumun kendisi tarafından tanımlanan; kadın ve erkeğin nasıl davranması gerektiğini ve sorumluluklarını belirten rollerdir (Saraç, 2013:27). Bu anlamıyla toplumsal cinsiyet yalnızca cinsiyet farklılığını belirlemekle kalmaz, aynı zamanda cinsler arasındaki eşitsiz güç ilişkilerini de belirleyen bir kavramdır (Ökten, 2009:303).

Görüldüğü gibi biyolojik cinsiyet farklılıkları, doğuştan getirilen özellikler açısından erkeklerle kadınlar arasında gözlenen farklılıkları ifade ederken; toplumsal cinsiyet farklılıkları ise sosyalleşme sürecinde öğrenilen ve kazanılan özellikler bakımından insanlar arasında gözlenen farklılıkları

ifade etmektedir (Cansız, 2009:6). Başka bir deyişle farklı boyutları olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadın ve erkeklerin toplumun ekonomik ve sosyal yapısı içerisinde farklı noktalarda bulunmalarından kaynaklanmaktadır (Rake, 2002:5). Bu bakımdan cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımının hedeflediği eşitsizlikler temelde toplumsal cinsiyet kavramından kaynaklanan eşitsizliklerdir.

Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme

Bütçeler iktisadi, siyasi, toplumsal öncelikleri ve tercihleri yansıtırlar. Kamu hizmetlerine ilişkin harcama ve gelirlerin bileşimi toplumdaki kaynak dağılımını hem belirler, hem de toplumdaki kaynak dağılımı tarafından belirlenir. Bu etkileşimin ana çerçevesi ise benimsenen makro iktisadi politikalar ile belirlenmiş olur. Genelde, izlenen makroekonomik politikaların, özelde ise sunulan kamu hizmetlerinin toplumdaki sonuçlarının sadece ekonomik yönleri yoktur. Aynı zamanda cinsiyet boyutu da vardır (Günlük Şenesen, 2008:1).

Ekonomistler bütçeleri cinsiyet ayrımı gözetmeyen bir uygulama olarak görme eğilimindedirler. Ancak bütçeler “cinsiyet-tarafsız” değildirler. Tam tersine “cinsiyet körü”dürler. Cinsiyet körü bütçeler, kamu harcama ve gelir politikalarının kadınlar ve erkekler ile farklı kadın ve erkek grupları üzerine olan ayrı etkilerini görmezden gelen bütçeler olarak ifade edilebilirler. Bu bütçeler kadın ve erkeklerin farklı toplumsal rollerini, sorumluluklarını ve yeteneklerini göz önüne almadıklarından cinsiyet körü olarak tanımlanırlar ve bu körlük bütçelerin kadınlar ile erkekler arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıkları görmezden gelmelerine sebep olur (Morgan, 2007:2).

Kadınların ve erkeklerin ihtiyaçları, tercihleri, öncelikleri farklıdır ama bu olgu ne makro politikaların tasarımında ya da uygulamasında göz önüne alınmamaktadır. Dolayısıyla, makro politikaların mali yansımalarını kapsayan bütçe de bu farklılıklar göz önünde bulundurulmamaktadır. Bu nedenle bütçeler zaman zaman cinsiyetler arası eşitsizliğin üretilmesinin aracı olabilmektedir (Günlük Şenesen, 2008:2). Günümüzde bu durum birçok ülkede özellikle kadınlar açısından kamu hizmetlerinden yeterince yararlanamama, karar verme süreçlerine katılamama, çeşitli alanlarda eşitsizliklere maruz kalma gibi bazı sorunları ortaya çıkarmaktadır. İşte bu noktadan hareketle toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme yaklaşımı ortaya atılmıştır.

Toplumsal cinsiyetten kaynaklanan eşitsizlikleri gidermek amacıyla ortaya atılan cinsiyete duyarlı bütçeleme süreç ve araçları “kadınlar bütçesi” ya da “cinsiyet bütçesi” gibi farklı terimlerle ifade edilmiştir (Bartle ve diğerleri, 2002:1). Ancak bu bütçeleme yaklaşımı günümüzde “cinsiyete duyarlı bütçe” olarak adlandırılmaktadır. Cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımı; cinsiyet farklılığına dayalı eşitsizlikleri ve ayrımcılıkları azaltmak için gerekli politikaları belirlemenin bir yolu olarak, bütçe programlarının ve

politikalarının kadınlar üzerindeki etkisini sistematik olarak incelenmesi şeklinde tanımlanabilir (Cansız, 2009: 7).

Cinsiyete duyarlı bütçeleme tüm kamu harcamalarını ve gelirlerini toplumsal cinsiyet perspektifinden analiz etmeyi hedefler. Böylelikle kamu harcamalarının ve gelirlerinin erkek çocuklar ve erkeklere göre kız çocukları, kadınlar ve farklı kadın grupları üzerindeki farklı etkilerini tanımlar. Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin nihai amacı ise bütçeleri toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak biçimde düzenlemektir (European Women's Lobby, 2004:7). Bu açıdan bakıldığında cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımı sadece kadınlar ile ilgili eşitsizlikleri çözme amacıyla olmamalı; toplumsal cinsiyetten kaynaklanan tüm eşitsizlikleri göz önüne almalıdır.

Günümüzde birçok ülkede uygulanmakta olan bir bütçeleme anlayışı olan cinsiyete duyarlı bütçeleme; ne sadece kadınlar için ayrı bir bütçeyi ne de özellikle kadınları hedefleyen tahsis miktarını artırmak olarak ifade edilmektedir (Hofbauer ve Balmori, 2010:15). Daha ziyade bu bütçe, kamusal kaynakların cinsiyetler arasında eşit kullanımını garanti altına alan bir yaklaşımdır. Bu tür bir bütçeleme, ülkedeki mevcut bütçe sürecinin planlamadan başlayarak, hedeflerin ortaya konulması, bu hedeflere yönelik kaynakların tahsisi ve hedeflere ne şekilde ulaşıldığının değerlendirilmesi aşamalarından herhangi birinde ya da hepsinde kullanılabilir. Bu bütçeleme aynı zamanda toplam kamusal kaynakların ne kadarının kadınlara yönelik kullanıldığının analizi açısından önemli bir araçtır (Tüğen ve Özen, 2008:2).

Bu nedenle Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme harcamaların kadın ve erkeklerin önceliklerine göre eşit dağıtımı ve cinsiyet ayrımcılığının azaltılması için kullanıldığı bir bütçeyi ifade etmektedir. Bu tür bütçelemenin vergilemeye bakış açısı ise vergileri kadın ve erkeklere %50 oranında yüklemek değildir. Aksine bu anlayışa uygun bir vergi sisteminde kadın ve erkekler belirli haklara sahip bireyler olarak ele alınmaktadır(Tüğen ve Özen, 2008:3).

Sonuç olarak toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme kadın ve erkeklerin, kız ve erkek çocukların gereksinimlerinin karşılanmasında kamu kaynaklarının hakça kullanımını ve kamu gelirlerinin yükünün hakça üstlenilmesini gözetir. Genel kapsamıyla kadınlar için ayrı bir bütçe değildir, ama kadınların toplumdaki dezavantajlı konumlarının varlığının ön kabulünden hareketle, bütçenin cinsiyetler arası eşitsizliklerin giderilmesine yönelik olarak düzenlenmesi ve uygulama sonuçlarının izlenmesine olanak sağlayacak şekilde yapılandırılmasıdır (Günlük Şenesen, 2008:2).

Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin Gelişimi

Cinsiyete duyarlı bütçelerin ortaya çıkışı ve gelişimi, bütçe reformlarının sürekli gündemde olması, uluslararası örgütlerin kadınlarla ilgili çalışmaları, feminizm anlayışının yaygınlaşması, kadınlar lehine pozitif ayrımcılık düşüncesinin güçlenmesi gibi birçok farklı olgu ya da etkene dayanan bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç 1960'larda feminizm hareketi

ile başlamış günümüzde uluslararası örgütlerin çalışmaları ve pozitif ayrımcılık fikrinin yaygınlaşması ile halen devam etmektedir (Cansız, 2009:11).

Kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan sorunlarının giderilmesinin tüm ülkelere artan verimlilik, daha az stres ve daha iyi sağlık olarak yansıtacağı belirtilmektedir. Buna karşın bütçelerin dolaylı ve dolaysız etkilerini inceleyerek, ekonomik politika açısından cinsiyete duyarlı sonuçlar elde etmenin, bütçelerin genellikle “cinsiyete duyarsız” olan uzun süreli sonuçları nedeniyle çok zor olacağı ifade edilmektedir. Yapılan çalışmalarda ise cinsiyet eşitliğine dayalı olarak ortaya çıkan ekonomik kazançların, üretim ve verimlilik artışı şeklinde karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu nedenle cinsiyet bütçesi ile ilgili yaklaşımları kamu politikaları içine almak gerektiği ifade edilmektedir. Cinsiyet eşitsizliklerini azaltmak ekonomik büyümeyi artırmaya bile daha adil bir toplum yaratmaya yönelik yapacağı katkı cinsiyet eşitsizliğini gidermek için yapılması gereken düzenlemelere yeterli bir gerekçe oluşturmaktadır (Cansız, 2009:10).

Cinsiyete duyarlı bütçeleme anlayışının gelişiminde dünya çapında düzenlenmiş olan bir dizi konferansın önemli rolü olmuştur. Bu konferanslardan ilki olan Birinci Dünya Kadın Konferansı, Mexico City şehrinde, 19 Haziran - 2 Temmuz 1975 arasında düzenlenmiştir. Bu toplantıda cinsiyet ayrımcılığının önlenmesine yönelik; cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılması, kalkınma sürecine kadınların dâhil edilmesi ve dünya barışına kadınların daha fazla katkı sağlaması şeklinde üç temel hedef saptanmıştır. Ardından İkinci Dünya Kadın Konferansı Kopenhag şehrinde 14-30 Temmuz 1980 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda da eğitimde, istihdam fırsatlarında ve sağlık hizmetlerinde eşitlik şeklinde temel ilkeler tespit edilmiştir (Tügen ve Özen, 2008:3).

Yapılan bu çalışmalar doğrultusunda 1984 yılında ilk kez Avustralya’da uygulanmakta olan ekonomik ve sosyal cinsiyet eşitliği stratejisi doğrultusunda Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme uygulaması “kadınlar bütçesi” adı altında uygulanmaya başlanmıştır. Uygulamanın kadınlar bütçesi olarak adlandırılmasının sebebi bütçenin yalnızca kadınlar ve kız çocukları üzerine olan etkilerine odaklanılmasından kaynaklanmıştır (Sharp, 2003: 5).

15-26 Haziran 1985 tarihleri arasında Nairobi’de düzenlenen Üçüncü Dünya Kadın Konferansı’nda ise eşitlik, kalkınma ve barış gibi hedeflere yönelik yeni yöntemlerin araştırılması gündeme gelmiştir. Cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda kesin hükümlerin ele alındığı toplantı ise 4-15 Eylül 1995 tarihleri arasında Pekin’de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’dır. Bu konferansta politikalar ve programlar üzerine alınacak bütçesel kararlara cinsiyete göre bir perspektifin dâhil edilmesine yönelik görüşler ileri sürülmüştür. Aynı konferansta ifade edilen görüşlerden biri,

devletleri cinsiyet eşitliğine yönelik taahhütlerinden dolayı hesap verebilir kılmaktır. Bu noktada bütçelerin önemli bir rolü bulunmaktadır. Böylece cinsiyete dayalı bütçeleme, devletlerin bu tür taahhütlerinin bütçeleşmesi yönünden önemli bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır (Tüğen ve Özen, 2008:3). Bu toplantıda cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımı, cinsiyet eşitsizliğini giderecek politikaların oluşturulması uluslararası bir strateji olarak kabul görmüş (Quinn,2009:12) ve ülkelere kadınların kamu hizmetlerinden nasıl daha fazla yararlanacakları yönünde çaba sarf etmeleri ve bu doğrultuda kamu hizmetlerine erişim eşitliği sağlamak için bütçelerinde gerekli düzenlemeleri yapmaları çağrısında bulunulmuştur. (Sharp, 2003:7).

1995'deki Dördüncü Dünya Kadın konferansının ardından aynı yıl içerisinde Güney Afrika Cumhuriyeti başta olmak üzere pek çok İngiliz Uluslar Topluluğu (Commonwealth) ülkesinde ve birçok gelişmekte olan ülkede cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulamaları başlamıştır (Leadbetter, 2010:3-4). 2000'li yılların başında dünya genelinde bazıları yerel bazıları ulusal düzeyde olmak üzere 40'tan fazla ülkede Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme uygulanmaktadır (Stotsky, 2006:24). Ayrıca Avrupa Birliği, IMF ve Dünya Bankası tarafından Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme, diğer önlemlerin yanında, bütçe politikalarında hesap verebilirlik, şeffaflık ve katılımı daha fazla sağlamanın bir yolu olduğunu belirtmekte ve iyi yönetişimin (good governance) ayrılmaz bir parçası olarak gösterilmektedir (Quinn, 2009:10). Günümüzde dünyada cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi ve cinsiyete duyarlı bütçelemenin uygulamaya konulması hususunda söz konusu konferanslara paralel çalışmalar yürütmekte olan gerek uluslararası gerekse ulusal düzeyde çeşitli kurum ve kuruluşlar faaliyetlerini sürdürmektedir (Tüğen ve Özen, 2008:4).

Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin Amaçları

Cinsiyet bütçelerinin amaçları ülkenin politik ve sosyal yapısına ve kurumsal düzenlemelere göre değişim gösterir. Ancak cinsiyet bütçesi uygulamalarının ana amaçlarını şu şekilde belirtmek mümkündür (Sharp, 2003:9);

- Toplumsal Cinsiyet konularının, bütçe ve politikalara yerleştirilmesinin etkilerine ilişkin paydaşların bilinci arttırmak (Toplumsal cinsiyet bilincini arttırmak),
- Hükümetleri cinsiyete duyarlı bütçe ile ilgili bütçelerinde ve politikalarında yaptıkları dönüşüm taahhütleri için daha fazla hesap verebilir hale getirmek (Hükümetlere cinsiyete duyarlı bütçe ile ilgili uygulama taahhütleri ile ilgili baskı yapmak),
- Cinsiyet eşitliğini sağlamak için bütçe ve politikaları değiştirmek (Bütçe ve bütçe politikalarını cinsiyet eşitliğini sağlayacak şekilde değiştirmek).

Yukarıda sayılan bu üç amaç birbirinden tamamen bağımsız değildir. Başka bir deyişle bu hedeflerden birini gerçekleştirebilmek için diğerine ihtiyaç vardır. Üç amacın birden gerçekleştirildiği durumda cinsiyete duyarlı bütçeleme hedefine tam olarak ulaşmaktadır.

Diğer taraftan cinsiyete duyarlı bütçe girişimleri yukarıda ifade edilen hedefleri gerçekleştirmede farklı ölçüde başarılı olabilir. İlk dönemde cinsiyet bütçe girişimleri, politika ve bütçelerde cinsiyeti dikkate alma konusunda bilinci artırmaya yönelik stratejilere odaklanmışlardır. Fakat bütçe ve politikaların cinsiyet konularına ilişkin etkilerinin yeterli bir analizi ve iyi veriler toplanması tek başına bütçeleri değiştirmek için yeterli değildir. Bu nedenle yukarıda sayılan ve birbirleri arasındaki ilişkileri açıklanan cinsiyete duyarlı bütçelerinin amaçları arasında bir hiyerarşik ilişkinin varlığından da bahsetmek gerekir. Örneğin, cinsiyet eşitliği taahhütleri konusunda hükümetin güvenilirliğini artırma hedefi, bütçe ve politikaların değişiminden önce gelebilir (Cansız, 2009:16). Çünkü gerekli toplumsal bilinçlenme sağlanmadan ne hükümetler cinsiyete duyarlı bütçe uygulamalarını hayata geçirirler ne de uygulanan bütçe politikaları toplumda karşılığını bulabilir. Bu nedenle amaçlar arasındaki hiyerarşik çok önemlidir. Cinsiyete duyarlı bütçenin amaçları arasındaki bu hiyerarşik ilişki ele alındığında öncelik sıralamasının toplumsal cinsiyet bilincini arttırmak, Hükümetlere cinsiyete duyarlı bütçe ile ilgili uygulama taahhütleri ile ilgili baskı yapmak ve Bütçe ve bütçe politikalarını cinsiyet eşitliğini sağlayacak şekilde değiştirmek şeklinde ifade etmek mümkündür (European Women's Lobby;2004:9).

Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Süreci

Cinsiyete duyarlı bütçeleme süreci bir dizi soru üzerinden oluşmaktadır. Bu sorulara verilen cevaplar doğrultusunda cinsiyete duyarlı bütçeleme süreci ortaya çıkmakta ve uygulanmaktadır. Bu sorular şunlardır (Rake, 2002:3);

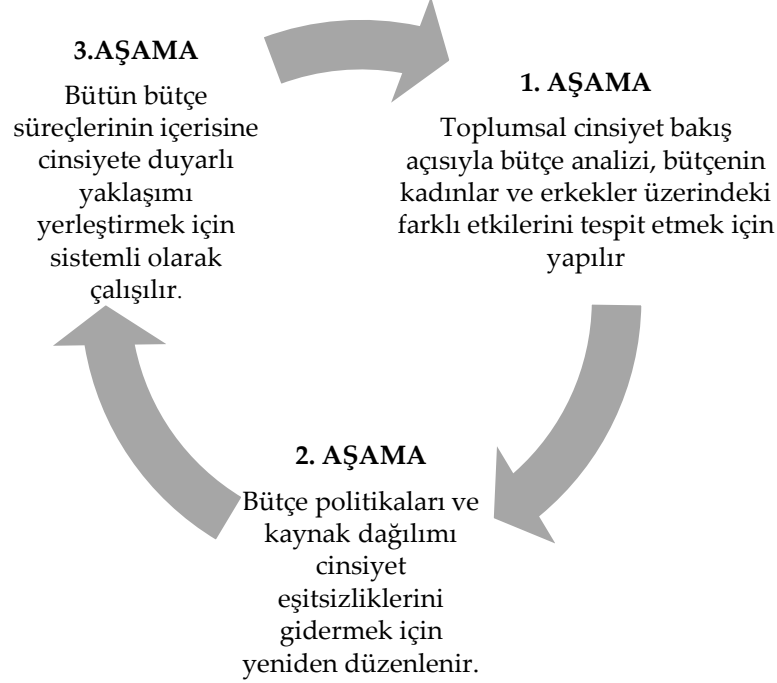
- Harcama ve gelirler kadın ve erkek grupları arasında nasıl dağılmaktadır?
- Kaynakların kadın ve erkekler arasındaki dağılımının uzun ve kısa dönemli etkileri nedir?
- Toplam harcama ve gelirlerin kadın ve erkekler üzerine etkisi nedir?

Cinsiyete duyarlı bütçe politikası cinsiyet norm ve rollerini nasıl etkiler?

Bu sorulara verilen cevaplar ile şekillenen cinsiyete duyarlı bütçeleme süreci üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada toplumsal cinsiyet bakış açısıyla bütçe analiz edilmekte, ikinci aşamada bütçe toplumsal cinsiyet analizine dayalı olarak yeniden yapılandırılmaktadır, üçüncü aşamada ise toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesi bir analiz kategorisi olarak bütçe süresinde yer almaktadır (Quinn, 2009:16). Aşağıda yer alan Şekil – 1'de cinsiyete duyarlı bütçeleme aşamaları ve bu aşamalarda gerçekleşen faaliyet gösterilmiştir.

Şekil 1 Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Sürecinin Aşamaları

Kaynak: Quinn, 2009:17

Birinci aşama cinsiyete duyarlı bütçeleme sürecinde gerekli ilk adımdır. Bu aşamada ilk olarak kadınların ve erkeklerin bütçeden farklı şekillerde etkilendikleri ortaya konulur. Analizin ilk seviyesinde bütçe programlarının son kullanıcılarının ya da alıcılarının cinsiyetlerine göre ayrıştırıldığı bir rapor üretilmektedir. Bu aşamada toplumsal cinsiyet perspektifi ile analiz derinleştirildiğinde başka bilgiler de elde edilebilir (Quinn, 2009:17). Bu aşamada analizin doğru yapılabilmesi için analiz için gerekli olan istatistikî verilerin tam ve eksiksiz olması gerekmektedir. Gerçekten de bu süreçte uygulamada karşılaşılan en büyük problem veri yetersizliği ya da eksikliğidir. Bu nedenle cinsiyete duyarlı bütçeleme sürecinin birinci aşamasında yeterli ve gerekli verileri elde etmek çok önemlidir (Cansız, 2009:46).

Bütçenin kaynakları cinsiyetler arasında eşit bir biçimde dağıtılmadığında ya da bütçe kaynaklarının dağılımının, hükümetin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini giderme politikasıyla uyuşmadığında; bu haksızlığın giderilmesi için bütçede yeniden bir düzenleme yapmak gerekmektedir. İşte cinsiyete duyarlı bütçeleme sürecinin eşitsizliğin ortaya konulduğu birinci aşamasının ardından ikinci aşama da bütçenin yeniden yapılandırılmasında toplumsal cinsiyetin hesaba katılması amaçlanır. Her şeyden önce bütçenin kadınlar ve

erkekler üzerinde farklı etkileri vardır, bu nedenle cinsiyeti bütçe süreçleri içerisinde bir analiz kriteri olarak dâhil etme zorunluluğu bulunmaktadır. Bu gerçeklikten hareketle cinsiyet eşitsizliklerini giderme yönünde yapılan geçici uygulamalardan vazgeçilmeli; kalıcı ve daha iyi hedeflenen gelir ve harcama yöntemlerinin sistem içerisine dâhil edilmesi ile bütçe cinsiyet eşitsizliklerini giderecek şekilde düzenlenmelidir (Quinn, 2009:17). İkinci aşamada yapılan analizler sonucunda bu düzenlemeler ortaya konulur.

Üçüncü aşama bütün bütçe süreçlerinin içerisinde cinsiyete duyarlı yaklaşımın yerleştirilmesi için gerekli düzenlemelerin yapıldığı aşamadır. Cinsiyete duyarlı bütçeleme, sadece bütçelerin içeriği ile ilgili değildir. Bütçe süreci ile de ilgilenmektedir. Bütçe süreçleri alınan kararların ne olduğu, kararları kimin aldığı, kararlardan kimlerin etkilendiği ve kararları kimin reddettiği ile ilgilidir. Bu nedenle cinsiyete duyarlı bütçeleme bütçe sürecinde cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi, cinsiyet eşitsizliğini destekleyen yapı ve kurumların değiştirilmesini gerektirir. Sistem cinsiyet-tarafsız olduğunu iddia edebilir ancak gerçekte cinsiyet körudür. Bu nedenle sistem cinsiyet duyarlı ya da toplumsal cinsiyet duyarlı bir yapıya dönüştürülmelidir. İşte bu dönüşüm üçüncü aşamada gerçekleşmektedir. Bu bir cinsiyet eşitliği politikalarının tüm ana plan ve programlara yerleştirilmesi çalışmasıdır ve birinci ve ikinci aşamada yapılan hazırlıklara ihtiyaç duyar. Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme politikalarının tüm ana plan ve programlara yerleştirilmesi sürekli olarak cinsiyete duyarlı olmayı taahhüt etmeyi gerektirir. Bu kadın ve erkekler ile erkek ve kız çocuklarının ihtiyaçlarındaki değişimleri dikkate alan bir süreçtir (Quinn, 2009:20).

Bu üç aşamanın ardından cinsiyete duyarlı bakış açısı planlamadan denetime kadar tüm bütçe sürecine entegre edilmiş olur. Böylelikle cinsiyete duyarlı bütçelemenin daha önce sözünü ettiğimiz üç amacı gerçekleşmiş ve toplumsal cinsiyetten kaynaklanan eşitsizlikleri gidermeyi amaçlayan cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımı uygulanmış olur. Böylelikle bütçe toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini arttıran cinsiyet köru yapısından kurtularak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldıran bir yapıya kavuşturulmuş olur.

Türkiye’de Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Uygulamaları

Türkiye’de Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Uygulamaları Tüm maliye politikası araçlarını içerisinde barındıran bütçe toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin var olduğu alanları etkileme de önemli araçlardan biridir. Bu yönü ile cinsiyete duyarlı bütçe yaklaşımı kadınlar için ayrı bir bütçe yapılmasını öngörmemekte, mevcut bütçe önceliklerine ve bütçe sürecine kadın-erkek eşitliği bakış açısının kazandırılması amaçlamaktadır. Bu hali ile cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımı parlamentoda vatandaş olarak kadınların da sahip olduğu bütçe hakkının da daha etkin kullanımını sağlayabilmektedir. Ülkemizde cinsiyete duyarlı bütçe yaklaşımı teorik olarak incelenen bir konu olmuş ve bu yaklaşım sınırlı bir uygulama alana

bulmuştur. Bununla birlikte ülkemizde cinsiyete duyarlı bütçelemeye ilişkin çalışmaları kurumsal düzeyde ve uygulama örnekleri ile değerlendirmek mümkündür.

Kurumsal ve Yasal Düzenlemeler

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması demokrasinin temel ilkelerinden biri olup aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma hedefinin koşullarından biridir. Bu kapsamda kadınların toplumsal yaşamda karşılaştıkları sorunların bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Ülkemizde 1987 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'na bağlı Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü bünyesinde "Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu"nun kurulmasıyla birlikte kadınların karşılaştıkları sorunlar kurumsal olarak ele alınmaya başlamıştır. Sonrasında ise şimdiki adıyla Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü olan Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı 20 Nisan 1990 tarihli ve 422 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile ihdas edilmiştir. Başlangıçta Çalışma ve Sosyal Güvenlik Kurumu'na bağlı olan kurum 29 Mart 2003 tarih ve 25063 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan düzenlemeyle Başbakanlığa bağlı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Genel Müdürlüğün 5251 sayılı Teşkilat Yasası 6 Kasım 2004 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Tüğen ve Özen, 2008:7).

Kadının toplumdaki konumunun güçlendirilmesini temel hedef olarak benimseyen genel müdürlük, toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının tüm ana plan ve programlara yerleştirilmesi için çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda oluşturulan eylem planları söz konusu amacın gerçekleştirilmesinde kilit bir rol üstlenmektedir. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ve Hollanda İstihdam ve Sosyal İşler Bakanlığı Dış İlişkiler Direktörlüğü'nce ortaklaşa yürütülen "Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi – Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi Eşleştirme Projesi" kapsamında tüm tarafların katılımı ile kamu politikalarına temel teşkil etmek üzere "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı" 2008–2013 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Söz konusu eylem planında bu döneme ilişkin öncelikler belirlenerek stratejiler geliştirilmiştir. Eylem Planında "Kadının Eğitimi ve Öğretimi", "Kadın ve Ekonomi", "Kadın ve Yoksulluk", "Kadın ve Sağlık", "Yetki ve Karar Alma Süreçlerine Katılım", "Kadın ve Çevre", "Kadın ve Medya", "Kız Çocukları" ve "Kadının İlerlemesinde Kurumsal Mekanizmalar" söz konusu dönemde öncelikli olarak ele alınacak konular olarak belirlenmiştir (T.C. Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008:5).

Söz konusu eylem planlarının sürdürülmesi dışında genel müdürlük ülkemizde cinsiyete duyarlı bütçelemeye ilişkin altyapının oluşturabilmesi açısından altyapı çalışmalarını da sürdürmektedir. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme konusu ilk kez Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı "Toplumda Kadın Katılımı" Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda ele

alınmıştır. Konunun kalkınma planlarına yansımaları ise ilk kez 10. Kalkınma Planı'nda olmuş, Kalkınma Planı'nda "Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda farkındalık oluşturulacak ve örnek uygulamalar geliştirilecektir" ifadesine yer verilmiştir.

Yine Temmuz 2006 tarihli 26218 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe giren "Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler" ile ilgili 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi'nde "Devlet kadınlara yönelik her türlü şiddet eyleminin önlenmesini bir devlet politikası olarak kabul etmelidir. Bu alana yönelik bir bütçe oluşturularak, toplumsal cinsiyet rolleri açısından bütçelerin etki ve sonuçları görünür kılarak, toplumsal cinsiyete dayalı bütçe analizleri yapılmalıdır." düzenlemesine yer verilmiştir (TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, 2014:25).

Şartlı Nakit Desteği

Ülkemizde cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulamalarının sınırlı düzeyde ele alınması eleştiri unsuru olmaktadır. Bununla birlikte 2005 yılında Avrupa Birliği ülkemizde uygulanan "şartlı nakit transferi" uygulamasını cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulaması açısından başarılı bir örnek olarak kabul etmiştir. 2001 yılında Dünya Bankası aracılığıyla yürütülen Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) ile başlayan Şartlı Nakit Transferi uygulaması SRAP'ın 31 Mart 2007 tarihinde sonlandırılması neticesinde şu an itibarıyla Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü bünyesinde devam etmektedir.

Sosyal yardım programının ana hedefi; 0-6 yaş grubundaki çocuklar ve anneleridir. Söz konusu uygulama da 0-6 yaş grubundaki çocukların anneleri adına açılacak hesaplar aracılığı ile eğitim ve sağlık gibi konularda olumlu davranış geliştirmelerini (çocukları düzenli olarak okula göndermek, sağlık ocağına götürmek vb.) sağlamayı hedeflenmektedir. Bu uygulama sayesinde yoksulluğun kuşaklararası transferi engellenmeye çalışılmıştır (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012:7).

Ülkemizde şartlı nakit desteği uygulaması üç ana bileşenden oluşmaktadır. Bu bileşenler; eğitim, sağlık ve gebeliktir. Eğitim hizmeti kapsamında özellikle kız çocuklarının eğitim hakkından yararlanması daha da teşvik edebilmektedir. Yararlanıcı olarak hak kazanan ailelerin hibeyi alabilmesi için en az %80 oranında okula devam mecburiyetini sağlamaları gerekmektedir. 2012 rakamlarına göre bir ilkokul öğrencisi kız çocuğu ayda 35 TL; ilkokul öğrencisi erkek çocuğu ise ayda 30 TL almaktadır. Ortaöğretimde ise ailelere kız çocukları için ayda 55 ve erkek çocuklar için ayda 45 TL ödenir. Sağlık desteği, 0-6 yaş arası çocuklar için, aşıların tamamlanması ve sağlık merkezine düzenli ziyaretler koşullarına bağlı olarak ödenen ayda yaklaşık 30 TL yardımlardır. Ayrıca, Ocak 2005 itibarıyla kadınların düzenli sağlık merkezi ziyaretlerine şartlı olarak, hamile kadınlar için sağlık desteği de sağlanmaktadır. Bu destekler gebeliğin 2.

Ayından lohusalığın 2. Ayına kadar devam eder ve aylık miktarı 30 TL'dir. Ayrıca doğumun bir sağlık kuruluşunda gerçekleştirilmesi şartı ile tek defaya mahsus olmak üzere 70 TL yardım yapılmaktadır etmiştir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012:8).

Programın uygulama sonuçlarının değerlendirildiğinde uygulama sonuçlarının genel olarak olumlu olduğunu söylemekle birlikte yardımların zamanında gerçekleştirilmemesi, tutarının yeterli gelmemesi ve gerekli bilinç seviyesinin oluşturulmaması gibi uygulamadan kaynaklanan sorunların da yaşandığı görülmektedir. Uygulama sonuçlarının değerlendirilmesi hak sahibi olanlar ile sisteme başvurusunu yapıp hak sahibi olamayan hanelerin genel eğitim ve sağlık konularındaki davranışları analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre; yardım alanlarda, yardım almayanlara göre, devamsız gün sayısının azaldığı, kırsal kesimlerde devamsızlığın azalma oranının daha yüksek olduğu, kız çocuklarında devamsızlığın erkeklere göre iki kat daha fazla azaldığı görülmüştür. Yine sağlık alanındaki sonuçlar değerlendirildiğinde; Şartlı Sağlık Yardımı alan annelerin yardım almaya başladıktan sonra daha düzenli olarak doktor kontrolüne gönderdiği görülmektedir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012:158).

6111 Sayılı Kanun'un Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi

Daha öncede belirttiğimiz üzere cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımını ülkemiz bütçe sistemi içerisinde bir bütün halinde görmek mümkün değildir. Ancak gerek merkezi yönetim gerekse de yerel yönetimler tarafından yürütülen hizmetler ve uygulamaya konulan projelerde cinsiyete duyarlı bütçe uygulamasını gözlemlemek mümkündür. Bu doğrultuda ülkemizde yürürlüğe giren 6111 sayılı sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un değerlendirilmesi gerekmektedir.

Söz konusu kanunun ile kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesine ve kadın istihdamının teşvik edilmesine ilişkin bir dizi düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeleri başlıklar halinde aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür (Örücü ve diğerleri, 2012:473-475):

- On sekiz yaşından büyük kadınları, mesleki yeterlilik belgesi sahiplerini, mesleki ve teknik eğitim veren orta veya yükseköğretimi veya Türkiye İş Kurumunca düzenlenen işgücü yetiştirme kurslarını bitirenleri istihdam eden işverenlere yönelik prim teşviki getirilmiştir.
- Erken doğum yapan kadın işçinin izin hakkı,

- Doğum yapacak veya doğum yapan kamu görevlisi kadın çalışanların çalışma koşulları iyileştirilecek düzenlemeler yapılmıştır,
- El emeğine dayanan ürünleri üreten ve satan kadınların daha az prim ödeyerek sigortalı olmaları sağlanmış, aynı zamanda bu faaliyetlerin kayıt altına alınmasıyla devletin gelir kaybının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Sonuç

Günümüz çağdaş toplumlarındaki genel eğilim; kadın ve erkekler arasında cinsiyet ayrımcılığına yol açan her türlü uygulamanın önlenmesi ve kadın-erkek eşitliğinin toplumun her alanında tesisidir. Diğer taraftan günümüzde cinsiyet eşitliği bir insan hakkı olarak görülmekte ve demokrasinin vazgeçilmez unsurları arasında sayılmaktadır. Bu noktada devletin tüm kurumlarına çeşitli sorumluluklar yüklenmektedir. Siyasi karar verme mercii olan devlet, bünyesindeki kurumlarda kadın ve erkek eşitliğini sağlayıcı uygulamalara girişmelidir. İşte bu noktada cinsiyete duyarlı bütçeleme anlayışı devlete yardımcı olabilecek bir araçtır. Çünkü devletin cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırabilmesi için temel mali aracı bütçedir. Cinsiyete duyarlı bütçeleme, kadın ve erkekler arasında ayrımcılığa yol açan ve toplumsal cinsiyet kavramından kaynaklanan eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve toplumda kadının statüsünün yükseltilmesi için önemli ve güçlü bir mali araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uygulamada ve literatürde tam olarak bir ortak yapı oluşmamış olmakla beraber, temel amaçlar doğrultusunda, ana süreçleri ve aktörlerinin tam katılımı ile uygulanacak olan cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımı toplumsal cinsiyetten kaynaklanan eşitsizlikleri en aza indirecektir. Bu durumda sadece sosyal yaşamda değil aynı zamanda ekonomik olarak da toplumlara katkı sağlayacaktır. Cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımı Türkiye’de 5018 sayılı Kanun ile bütçe sürecinde yer alan bir kavram olmasına karşılık konunun bütüncül bir yaklaşımla ele alındığını söylemek oldukça zordur. Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü ve yerel yönetimlerin bu konudaki çabaları ile sınırlı bir ilerleme sağlandığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

Bartle, J, R. ve M. M. Rubin (2002). *The Potential of Gender Budgeting: Has its Day Come?*, Panel on “Democratizing the Budgetary Process” Association for Budgeting and Financial Management Annual Conference, Kansas City, Missouri, USA, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/aspa/unpan005898.pdf>, Erişim:25.08.2015.

Bellamy, K. (2002). *Gender Budgeting*, A Background Paper for The Council of Europe's Informal Network of Experts on Gender Budgeting, Council of

- Europe, [http://www.wbg.org.uk/pdf/Gender%20Budgets Council%20of%20Europe%20Bellamy%20oo3.pdf](http://www.wbg.org.uk/pdf/Gender%20Budgets%20Council%20of%20Europe%20Bellamy%20oo3.pdf) Erişim:21.08.2015.
- Cansız, H. (2009). *Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Yaklaşımı ve Türkiye'ye İlişkin Öneriler*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- European Women's Lobby (2004). *Gender Budgeting: An Overview by The European Women's Lobby*, February http://www.womenlobby.org/SiteResources/data/MediaArchive/policies/gender%20equality/Gender_en.pdf Erişim:21.08.2015.
- Günlük Şenesen, G. (2008). *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, Bütçe Sürecinde Parlamentonun Değişen Rolü Sempozyumu, Bütçelemede Yeni Yaklaşımlar Oturumu, Afyonkarahisar.
- Hofbauer Balmori, H. (2003), *Gender and Budgets*, BRIDGE (Development - Gender) Institute of Development Studies University of Sussex Overview Report, <http://www.eldis.org/vfile/upload/1/document/0708/DOC19156.pdf> Erişim:23.08.2015.
- Karacal, M. ve Uyandıranoğlu Öktem A. (2007). *Bütçe Kılavuzu Uzman Olmayanlar İçin Bir Elkitabı*, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Leadbetter, H. (2004), *Gender Budgeting*, Policy and technical perspective for CIPFA members and Students, Issue Number 4, The Chartered Institute of Public Finance and Accountancy, London, March, <http://www.onlinewomeninpolitics.org/pfma-genderbudget.pdf>, Erişim: 20.08.2011
- Morgan, C. (2007). *Gender Budgets – An Overview*, The Parliament of Canada Library of Parliament Research Publications, PRB 07-25E, November, http://www2.parl.gc.ca/content/lop/researchpublications/prb072_5-e.pdf Erişim: 20.08.2015
- Ökten, Ş. (2009), Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 302–312.
- Örücü, A. İ. ve Bakırtaş, D. (2012). 6111 Sayılı Kanununun Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Perspektifinden Değerlendirilmesi, *Maliye Dergisi*, 162, 467–477.
- Quinn, S. (2009). *Gender Budgeting: Practical Implementation Handbook*, Council of Europe, http://www.femtech.at/sites/default/files/Gender_budgeting_-_practical_implementation.pdf, Erişim: 23.08.2015.
- Pınar, A. (2006). *Maliye Politikası*, Naturel Yayınları, Ankara
- Rake, K. (2002). *Gender Budgets: The Experience of The UK's Women's Budget Group*, Paper Prepared For The Conference 'Gender Balance – Equal Finance, Basel, Switzerland, <http://www.wbg.org.uk/pdf/Gender%20BudgetsWBG%20Rake2002.pdf>, Erişim: 20.08.2015.

- Saraç, S. (2013), Toplumsal Cinsiyet. *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*, Editörler Lerzan Gültekin, Gül Güneş, Ceylan Ertung, Aslı Şimşek, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara, 27–32.
- Sharp, R. (2003). *Budgeting For Equity: Gender Budget Initiatives Within a Framework of Performance Oriented Budgeting*, United Nations Development Fund for Women (UNIFEM), http://www.wbg.org.uk/sharp_2003.pdf.pdf, Erişim: 01.09.2015.
- Stotsky, J. G. (2006). *Gender Budgeting*, IMF Working Paper WP/06/232, Fiscal Affairs Department, October, <http://www.imf.org/External/pubs/ft/wp/2006/wp06232.pdf>, Erişim: 22.08.2015.
- TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (2014). *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Komisyon Raporu*, TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No: 14, TBMM Basımevi, Ankara.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (2012). *Türkiye’de Uygulanan Şartlı Nakit Transferi Programı’nın Fayda Sahipleri Üzerindeki Etkisinin Nitel ve Nicel Olarak Ölçülmesi Projesi Final Raporu*, Ankara
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008–2013*, Fersa Ofset, Ankara
- Tüğen, K. (2005). *Devlet Bütçesi*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Bassaray Matbaası, İzmir
- Tüğen, K. ve Özen A. (2008). Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Anlayışı, *Maliye Dergisi*, 154, 1–11.
- Üner, S. (2008). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayını.

